

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОПТИМІЗАЦІЇ ПАРКОВИХ ТЕРИТОРІЙ ПОЛІСЬКОГО РЕГІОНУ НА ПРИКЛАДІ МІСТА ЧЕРНІГОВА

С. О. Потоцька, кандидат біологічних наук,
старший викладач кафедри екології та охорони природи
Чернігівського національного педагогічного
університету імені Т. Г. Шевченка.

Міська система Чернігова є своєрідним поєднанням різних ландшафтів, складових середовища та екологічних умов. Стабільність та стійкість міських ландшафтів значною мірою зумовлена станом зелених насаджень, витривалістю деревних видів та їх довговічністю. У межах цього поєднання важливе місце належить різним типам зелених насаджень згідно з підходами В. О. Кучерявого (1981). Кількісні показники видового складу дендрофлори Чернігова наведено у таблиці 1.

Таблиця 1.

**Показники дендрофлори різних типів
насаджень міста Чернігова**

Тип насаджень	Назва території	Кількість видів (культivarів)	% від загальної кількості
I. Загального користування	1. Парки, сквери	82 (11)	30,9
	2. Бульвари	58 (9)	21,8
	3. Алеї	43 (8)	13,6
	4. Лісопаркові масиви	101 (2)	38,1
	5. Території житлових кварталів	107 (9)	40,4
II. Обмеженого користування	6. Медичні заклади	98 (11)	36,9
	7. Навчальні заклади	94 (3)	35,5
	8. Обласна станція юних натуралістів	88 (7)	33,2
	9. Території підприємств	125 (9)	47,2
	10. Агробіостанція	227 (64)	85,6
III. Насадження спеціального призначення	11. Вуличні насадження	51 (4)	19,2
	12. Кладовища	76 (11)	28,7
	13. Захисні насадження	45 (0)	16,9
	14. Грунтозакріплюючі насадження	36 (0)	13,6
IV. Інші типи	15. Звалища і смітники	18 (0)	6,8

Паркові території міста Чернігова виступають як основна складова зелених насаджень загального користування. Вони є осередками природної та інтродукованої дендрофлори, прикладом поєднання різних стилів садово-паркового мистецтва та своєрідними елементами міського середовища. На основі вивчення дендрофлори 15 паркових територій було з'ясовано ряд особливостей їх сучасного стану, видового складу, участі аборигенних видів у формуванні насаджень тієї або іншої території (табл. 2).

Таблиця 2.

Характеристика насаджень загального користування міста Чернігова

№	Назва паркової території	Рік створення	Площа, га	Кількість видів, у т. ч. аборигенних
1	! Парк імені М. М. Коцюбинського	1846	18,2	70 (25)
2	Парк "Міський сад" ¹	1883 – 1886	20,00	82 (26)
3	Парк імені 50-річчя Жовтня	XVIII ст.	6,74	30 (14)
4	Парк "Болдині гори" ¹	1911	29,5	45 (15)
5	Парк імені 60-річчя Комсомолу	1961	2,34	25 (8)
6	Парк імені Жовтня	1961	12,11	25 (9)
7	Алея Героїв	1944– 1947	5,18	43 (13)
8	Сквер імені Б. Хмельницького	1961	1,13	38 (10)
9	Сквер імені М. Попудренка	1898 1899	3,03	32 (7)
10	Бульвар по проспекту Миру	1947	11,5	57 (20)
11	Бульвар біля річки Стрижень	1961	2,4	33 (16)
12	! Урочище "Ялівщина" ³	1946	110	101 (32)
13	! Лісопарк "Кордівка"	1883 1886	275	91 (30)
14	Урочище "Святе" ²	XVII ст.	44	77 (27)
15	Урочище "Мар'їн гай"	XVIII ст.	12,5	58 (21)

Умовні позначення:

¹ – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва;

² – заповідне урочище;

³ – лісовий заказник місцевого значення (6,2 га);

! – перспективні для охорони.

Вивчення, аналіз та оцінка сучасного стану зелених насаджень міста Чернігова дозволили нам звернути увагу на необхідність розробки і реалізації заходів щодо поліпшення якості

різних типів зелених насаджень, оптимізації і використання засобів озеленення для формування стабільного екосередовища міста та його збереження. Серед ефективних шляхів поліпшення стану озеленення міста є збільшення видового складу насаджень на основі інтродукції нових, швидкорослих, декоративних, середовищевітвірних, толерантних до антропогенних впливів видів та культиварів деревних рослин, з урахуванням відповідності їхніх біоекологічних властивостей природно-кліматичним та екотопічним умовам Чернігова.

Передбачені шляхи оптимізації різних типів насаджень Чернігова пов'язані зі збільшенням площі міської зеленої зони, територій і об'єктів природно-заповідного фонду міста. Нами розроблено практичні рекомендації з оптимізації зелених насаджень, які включають перелік перспективного асортименту деревних рослин: 270 видів (63 види аборигенної флори, інтродукованої – 207 видів). Серед основного (214 видів) та додаткового (56 видів) асортименту вказано видовий склад для різних типів насаджень, зокрема для парків (160 видів), територій навчальних закладів (для створення дендрологічних колекцій – 109), санітарно-захисних зон (24), промислових підприємств (9). Також рекомендовано для культивування в насадженнях обмеженого користування та наукових колекцій 24 раритетні види дерев та кущів, з них 6 видів зростають на території агробіостанції Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка і Чернігівського обласного педагогічного ліцею.

Видовий склад деревних рослин для різних типів зелених насаджень загального користування нами обирався з урахуванням низки властивостей рослин, функціонального призначення територій та декоративних якостей і базувався на таких підходах:

- 1) функціонального призначення об'єкта; при цьому зверталась увага на основні якості рослин, їх біологічні й екологічні особливості, такі як: швидкість росту, газо-, пило-, димовитривалість, світло- і тіньовитривалість, посухо-, морозо- і вітростійкість, відношення до ґрунтів, довговічність;

2) Санітарно-гігієнічних та середовищевірних властивостей деревних рослин, таких як: газо-, пило-, шумо-, вітрозахисні, затінювання, очищення повітря від шкідливих домішок, вплив на його іонізацію, фітонцидність та ін.;

3) зовнішнього вигляду і декоративних якостей рослин (габітус, розмір, щільність і форма крон, фактура і колір листків, кори, архітектоніка стовбурів і гілок, забарвлення і форми суцвіть, плодів, аромат квіток деревних рослин, тривалість і час квітання).

При підборі асортименту деревних рослин міста Чернігова для кожного об'єкта зелених насаджень (у межах якого пропонується реконструкція) необхідно звертати увагу на місце розміщення території в архітектурно-плановій організації, характеристику місцевості (орографія, едафічні, геологічні й гідрологічні особливості), існуючий видовий склад деревних рослин на даній території, який підлягає збереженню або усуненню, особливості екологічної ситуації (об'єкти антропогенного впливу, забруднення повітря і ґрунтів).

Підбір видів дендрофлори для композиційних поєднань та їх використання в різних типах зелених насаджень міста Чернігова здійснювався нами за чотирма основними принципами, характеристики яких наведені далі.

1. Екологічний принцип, який полягає в оцінці міських екологічних чинників із точки зору їх впливу на зростання деревних рослин. Слід обирати такі види, які в умовах міського середовища будуть ефективно використовувати чинники навколишньої території та відрізнятися стійкістю, довговічністю, своїм середовищевірним впливом на довкілля.

2. Фітоценотичний принцип, який ураховує взаємовплив дерев і кущів, що входять до складу композицій, може сприяти або її розвитку, або руйнуванню. При підборі видів деревних рослин варто взяти до уваги такі найважливіші форми впливів: алелопатичну, біотрофну, фітофізичну, механічну, фізіологічну, генетичну та інші.

3. Таксономічний принцип, який полягає в тому, що у дерев і кущів, які належать до одного і того ж роду, багато спільного

у формі стовбура і крони, у характері гілкування, текстурі й кольорі крони, а тому поєднання в сучасних насадженнях дерев і кущів різних видів та культиварів одного роду підкреслює їх декоративні якості, створює більш цілісну художньо-ландшафтну композицію.

4. Художньо-декоративний принцип дозволяє показати кращі декоративні якості видів деревних рослин, досягти їх поєднання з місцевістю й навколишніми спорудами. Велика увага повинна приділятися розмірам деревних рослин, декоративним якостям стовбурів, гілок і крони, кольору листків, характеру і часу квітучання.

Спостереження за окремими інтродукованими видами показали, що деякі з них виявилися малостійкими до шкідливих домішок в міському середовищі (*Tilia americana*, *Abies alba*, *A. koreana*, *Pinus banksiana*, *P. mugo*, *Tsuga canadensis*), інші ушкоджуються шкідниками і хворобами (*Aesculus hippocastanum*, *Philadelphus coronarius*, *Malus domestica ma inui*), треті стали агресивними адвентами в місті (*Acer negundo*, *Robinia pseudoacacia*).

Нами розроблено та запропоновано практичні рекомендації для КП "Зеленбуд", підприємств із благоустрою та жителів міста. Вони полягають у підборі асортименту дендрофлори для різних типів зелених насаджень з урахуванням сучасних досягнень ландшафтного дизайну та декоративного садівництва.

Для озеленення непривабливих стін, огорож і для живоплотів рекомендуємо використовувати такі види: *Thuja occidentalis*, *Carpinus betulus*, *Syringa vulgaris*, *Philadelphus coronarius*, *Euonymus europaea*, *Euonymus verrucosa*, *Pyracantha coccinea*, *Forsythia intermedia*, *Chaenomeles japonica*, *Cotoneaster lucidus*, які необхідно вчасно формувати й підтримувати відповідні топіарні форми.

Для створення живоплотів та бордюрів у всіх типах насаджень можна використовувати такі види пряморослих кущів: *Ligustrum vulgare*, *Symphoricarpos orbiculatus*, *Symphoricarpos albus*, *Cornus alba*, *Tamarix parviflora*, та види, які потребують після садіння сильного обрізування: *Carpinus betulus*, *Corylus avellana*, *Forsythia intermedia*, *Forsythia suspense*.

Для широкого використання голонасінних на паркових територіях міста найбільш придатні такі види: *Chamaecyparis lawsoniana* ('Aurea', 'Erecta Glauca'), як фон для троянд та інші ('Erecta Viridis', 'Stewartii'), *Thuja occidentalis* ('Henry', 'Hoveyi', 'Rheingold', 'Spiralis'), *Platyclusus orientalis* ('Aurescens'), *Chamaecyparis pisifera* ('Filifera', 'Plumosa Aurea'), *Picea abies* ('Viminalis'), *Picea pungens* ('Argentea', 'Glauca Globosa'), *Pinus sylvestris* ('Watereri'), *P.strobilus* ('Radiata'), *Juniperus communis* ('Gold Cone', 'Hibernica'), *Pseudotsuga menziesii* ('Pendula').

Для створення контрастних композицій, солітерних і групових насаджень на територіях загального користування в місті нами рекомендовано такі види і культивари: *Chamaecyparis lawsoniana* ('Globusa', 'Triomf van Boscoop'), *Ch. nootkatensis* ('Glauca') у поєднанні з красивоквітучими покритонасінними, *Ch. pisifera* ('Boulevard'); *Thuja occidentalis* ('Albospica', 'Aurescens', 'Bodmeri', 'Columna', 'Douglasii Pyramidalis', 'Fastigiata', 'Filiformis', 'Globusa', 'Lutea', 'Semiringens', 'Smaragd', 'Umbraculifera', 'Wagnery', 'Wareana Lutecens').

Серед листопадних видів дерев для паркових насаджень ми рекомендуємо стійкі аборигенні види та культивари: *Quercus robur*, *Acer platanoides* ('Globusa'), *Betula pendula* ('Pendula'), *Fraxinus excelsior*, *Sorbus aucuparia*, *Tilia cordata*; у поєднанні з інтродукованими видами (*Ginkgo biloba*, *Quercus rubra*, *Aesculus carnea*, *Phellodendron amurense* ('Globusa'), *Gleditsia triacanthos* ('Globusa'), *Catalpa bignoniodes*, *Acer pseudoplatanus*, *Acer tataricum*, *Acer saccharinum*, *Laburnum anagyroides* Medic., *Liriodendron tulipifera*, *Padus virginiana*, *Padus serotina*, *Cladrastis lutea* та ін.).

Для створення групових посадок та різних композицій радимо такі види та культивари роду *Juniperus*: *J. chinensis* ('Gold', 'Stricta'), *J. communis* ('Depressa Aurea', 'Gold Cone', 'Repanda'), *J. media* ('Pfitzeriana'), *J. sabina* ('Arcadia', 'Blue Danube', 'Glauca', 'Blue Heaven'), *J. squamata* ('Meyeri'), *J. virginiana* ('Grey Owl', 'Helle'), *Taxus baccata* ('Aurea', 'Erecta', 'Fastigiata', 'Glauca', 'Pyramidalis', 'Prostrata', 'Hicksii'), *Hydrangea macrophylla*, *Cotoneaster horizontalis* Decaisne., *Crataegus sanguinea*, *C. ucraini-*

ca Pojak., *Lonicera tatarica* L., *Spiraea salicifolia*., *S. x bumalda*, *S. x semperfoliorea*, *S. japonica*, *Forsythia intermedia*.

При створенні навколо дитячих і навчальних закладів сучасних дендрологічних і ландшафтних територій слід урахувати, що вони сприятимуть не тільки збільшенню рекреаційних функцій, санітарно-захисного і оздоровчого їх призначення, але й будуть використовуватися у навчально-виховній роботі вихователя та вчителя.

При створенні кам'янистих садів слід застосовувати переважно карликові та сланкі, частково ксерофітні види, а саме: *Calluna vulgaris*, *Vinca minor*, *Juniperus communis* ('Hornibrookii'), *J. sabina* ('Buffalo', 'Nana', 'Tamariscifolia'), *Thuja occidentalis* ('Cristata', 'Danica', 'Recurvata'), *Picea abies* ('Nidiformis'), *P.glauca* ('Alberta Globusa'), *Taxus baccata* ('Prostrata'), *Tsuga canadensis* ('Pendula') та інші.

Окремі аборигенні види деревних рослин рекомендуємо використовувати у фітомеліоративній діяльності, зокрема для заліснення не тільки природних, але техногенно забруднених територій (ділянки промислових підприємств, уздовж санітарної зони), зокрема *Quercus robur*, *Tilia cordata*, *Acer platanoides*, *Acer tataricum*.

Для заліснення балок та ярів, закріплення берегів річок, схилів рекомендуємо використовувати різні види роду *Salix*: (*S. alba*, *S. acutifolia*, *S. caprea*, *S. fragilis*, *S. cinerea*, *S. rosmarinifolia*), *Alnus glutinosa*, *Populus nigra*, *Populus alba*. Так, на піщаному намиві в районі Лісковиці доцільно провести архітектурно-планувальні фітомеліоративні заходи, результатом яких має бути створення нової міської паркової території.

Серед перспективних для озеленення інтродуцентів варто створювати біогрупи з використанням таких родів, як *Syringa*, *Spiraea*, *Saxifraga*, *Picea*, *Lonicera*, та родинні комплекси за участю *Rosaceae*, *Berberidaceae*, *Caprifoliaceae*, *Aceraceae*.

Для створення біологічно стійких насаджень необхідно враховувати характеристики природно-екологічних особливостей, типи лісорослинних умов та відновлення в них деревних

рослин. Перспективним напрямком в озелененні міста Чернігова є створення ландшафтних композицій за географічним принципом, родинними та родовими комплексами. Для розширення асортименту інтродуцентів слід використовувати види, які походять із Північної Америки, Китаю, Японії, Криму та Кавказу.

Отже, нами розроблені практичні рекомендації для оптимізації різних типів насаджень, які включають асортимент перспективних деревних рослин (270 видів), дозволять здійснити збагачення дендрофлори парків, скверів, алей високодекоративними видами, санітарно-захисних зон – стійкими до забруднення, територій навчальних закладів – різноманітними за еколого-географічними особливостями та господарським призначенням.